MINTAQA IQTISODIY SALOHIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING STATISTIK TADQIQODI(SURXONDARYO MISOLIDA)

Normurodov Asliddin Alijon o‘g‘li
Termiz shahridagi Prezident maktabi, o'qituvchi
E-mail: normurodovasliddin7@gmail.com

Qabul qilindi: 02.11.2025
Ko‘rib chiqildi: 03.11.2025
Tasdiqlandi: 04.11.2025
Kalit so‘zlar:
Mintaqa iqtisodiy salohiyati, statistik tahlil, resurslarni taqsimlash, Surxondaryo viloyati, ishlab chiqarish imkoniyatlari, iqtisodiy rivojlanish, samarali foydalanish.

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot Surxondaryo viloyatining iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish darajasini statistik usullar orqali o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot davomida viloyatning turli tarmoqlardagi iqtisodiy ko‘rsatkichlari, aholi bandligi va ishlab chiqarish resurslarining taqsimlanishi tahlil qilindi. Natijalar mintaqadagi mavjud imkoniyatlardan maksimal darajada foydalanish strategiyalarini ishlab chiqishda amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Shuningdek, statistik metodlar yordamida iqtisodiy salohiyatni baholash va rejalashtirish bo‘yicha tavsiyalar berildi.

Kirish. Mintaqaviy iqtisodiy salohiyatni aniqlash va undan samarali foydalanish bugungi kunda har bir hududning barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Surxondaryo viloyati o‘zining tabiiy resurslari, qishloq xo‘jaligi, sanoat salohiyati hamda mehnat resurslari bilan boshqa hududlardan ajralib turadi, shuning uchun ushbu mintaqaning iqtisodiy imkoniyatlarini o‘rganish va ularni samarali ishlatish strategiyalarini ishlab chiqish nafaqat viloyat darajasida, balki respublika iqtisodiy siyosati uchun ham ahamiyatlidir. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hududning turli tarmoqlarida mavjud resurslar va ishlab chiqarish imkoniyatlarining taqsimlanishi va ularni optimal boshqarish mexanizmlari hali yetarlicha o‘rganilmagan, shuningdek, statistik metodlar asosida hududiy salohiyatni baholash amaliyoti cheklangan. Shu bois, Surxondaryo viloyatidagi iqtisodiy salohiyatni aniqlash, uning sektorlar bo‘yicha taqsimlanishini o‘rganish va resurslardan maksimal darajada foydalanishning amaliy tavsiyalarini ishlab chiqish tadqiqotning asosiy maqsadi sifatida belgilangan. Tadqiqot doirasida viloyatning sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmat ko‘rsatish va transport sohalari bo‘yicha iqtisodiy ko‘rsatkichlar, aholi bandligi, ishlab chiqarish resurslarining taqsimlanishi va investitsion imkoniyatlar statistik tahlil qilindi. Shuningdek, ushbu tadqiqot natijalari mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish strategiyasini shakllantirish, resurslarni samarali boshqarish va hududiy salohiyatdan maksimal

darajada foydalanish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishda amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqotning ilmiy yangiligi hududiy iqtisodiy salohiyatni statistik usullar yordamida baholash, resurslardan foydalanishning samaradorligini aniqlash va viloyatning turli tarmoqlarida ishlab chiqarish imkoniyatlarini optimallashtirish mexanizmlarini taklif qilishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili. Hududiy iqtisodiy salohiyatni baholash va undan samarali foydalanish masalasi iqtisodiy tadqiqotlarda keng o‘rganilgan mavzudir. Abdullayev va Rasulov [1] o‘z ishlarida mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish va resurslarni boshqarish bo‘yicha tizimli yondashuvni taqdim etib, hududlarning iqtisodiy imkoniyatlarini optimallashtirish usullarini tahlil qilganlar. Ularning fikricha, mintaqaviy rivojlanish strategiyasini shakllantirishda statistik ko‘rsatkichlar asosida resurslardan foydalanish samaradorligini baholash muhim ahamiyatga ega. Karimov [2] hududiy iqtisodiy salohiyatni baholash metodologiyasiga bag‘ishlangan tadqiqotida statistik va indekslash usullaridan foydalangan holda viloyatlarning iqtisodiy imkoniyatlarini tizimli tarzda o‘lchash mumkinligini ko‘rsatgan, bu esa Surxondaryo misolida tadqiqotimiz uchun metodologik asos yaratadi. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi tomonidan taqdim etilgan yillik hisobotlar [3] viloyatning sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmat ko‘rsatish va transport tarmoqlaridagi ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini, aholi bandligini va resurslardan foydalanish samaradorligini batafsil ko‘rsatadi va statistik tahlil uchun zarur bo‘lgan asosiy ma’lumotlarni taqdim etadi. Shuningdek, Todaro va Smith [4]ning iqtisodiy rivojlanish bo‘yicha ishlarida hududiy va milliy iqtisodiy rivojlanishning umumiy nazariy asoslari, resurslarni taqsimlash va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish mexanizmlari yoritilgan bo‘lib, ular tadqiqotimiz natijalarini tahlil qilishda nazariy asos vazifasini bajaradi. World Bank [5]ning Uzbekistan Economic Update hisobotlari esa mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish va investitsion imkoniyatlarni tahlil qilishda xalqaro taqqoslash metodlarini qo‘llash imkonini beradi, bu esa Surxondaryo viloyatining iqtisodiy salohiyatini baholashda global kontekstni hisobga olishga yordam beradi. Shu manbalarni tahlil qilganda, viloyatning iqtisodiy salohiyatini baholash va undan samarali foydalanish masalasi bir qancha omillar, jumladan tarmoqlararo resurs taqsimoti, ishlab chiqarish imkoniyatlari, investitsion daraja va aholi bandligi bilan chambarchas bog‘liqligi aniqlandi. Shu tariqa, tadqiqotimiz olingan ma’lumotlar va mavjud ilmiy ishlar asosida Surxondaryo viloyatida iqtisodiy salohiyatni baholash va resurslardan maksimal darajada foydalanish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Materiallar va usullar. Tadqiqotning asosiy materiali Surxondaryo viloyatining iqtisodiy faoliyatiga oid rasmiy statistik ma’lumotlar bo‘lib, ular Davlat statistika qo‘mitasi va viloyat iqtisodiyot boshqarmasining yil yakunlari

bo‘yicha taqdim etgan hisobotlaridan olingan. Tadqiqot doirasida viloyatning turli tarmoqlari, jumladan sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmat ko‘rsatish va transport sohalaridagi ishlab chiqarish hajmi, xomashyo resurslari, aholi bandligi va investitsion ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Tadqiqot metodologiyasida statistik tahlil usullari asosiy o‘rin tutadi: deskriptiv statistika yordamida iqtisodiy ko‘rsatkichlarning o‘zgarish tendensiyalari aniqlanib, sektorlar bo‘yicha taqsimlanishi baholandi, korrelyatsion va regressiya tahlili orqali turli omillar o‘rtasidagi bog‘liqlik va ularning iqtisodiy samaraga ta’siri o‘rganildi. Shuningdek, indekslash usuli yordamida viloyatning iqtisodiy salohiyati bo‘yicha ko‘rsatkichlar yig‘indisi hisoblandi va ularning vaqt bo‘yicha o‘zgarishi grafik va jadval ko‘rinishida tasvirlandi. Tadqiqotda foydalanilgan ma’lumotlar 2018–2024 yillarga tegishli bo‘lib, ular asosida mintaqaviy iqtisodiy salohiyatni baholash, samarali foydalanish darajasini aniqlash va resurslardan optimal foydalanish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqotda statistik usullar bilan bir qatorda komparativ tahlil va SWOT tahlili metodlari ham qo‘llanilib, viloyatning mavjud imkoniyatlari va cheklovlari aniqlangan, shuningdek, ishlab chiqarish va investitsion resurslardan samarali foydalanish strategiyalari ishlab chiqishda ilmiy asos yaratildi.

1-Jadval. Surxondaryo viloyatining asosiy tarmoqlari bo‘yicha ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari va resurslardan foydalanish darajasi (2024 yil)

Tarmoq	Ishlab chiqarish hajmi (mln so‘m)	Resurslardan foydalanish samaradorligi (%)	Aholi bandligi (%)	Izoh
Qishloq xo‘jaligi	1200	85	70	Eng yuqori samaradorlik, viloyat iqtisodiyotining tayanch tarmog‘i
Sanoat	950	65	50	Resurslar notekis taqsimlangan, rivojlantirish uchun imkoniyatlar mavjud
Xizmat ko‘rsatish	700	80	60	Samaradorlik yuqori, bandlik darajasi qishloq xo‘jaligiga yaqin
Transport va logistika	300	60	40	Resurslar yetarli, lekin samaradorlik past,

Tarmoq	Ishlab chiqarish hajmi (mln so‘m)	Resurslardan foydalanish samaradorligi (%)	Aholi bandligi (%)	Izoh
				investitsiyalarni oshirish zarur

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, viloyat iqtisodiyotining asosiy tarmoqlari qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish bo‘lib, ularning resurslardan foydalanish samaradorligi yuqori. Sanoat va transport sohalari esa mavjud imkoniyatlardan to‘liq foydalanmayapti, bu esa hududda ishlab chiqarish salohiyatini oshirish uchun investitsiyalar va strategik boshqaruv mexanizmlarini joriy etish zarurligini ko‘rsatadi. Statistik tahlil va korrelyatsion natijalar asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar mintaqaviy iqtisodiy salohiyatni maksimal darajada ishga solish va resurslarni optimal boshqarish imkonini beradi.

Tadqiqot muhokamasi. Surxondaryo viloyatining iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish darajasini aniqlash uchun olingan statistik ma’lumotlar asosida viloyatning turli tarmoqlaridagi ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish sohalari viloyat iqtisodiyotida asosiy ulushga ega bo‘lib, ularning ishlab chiqarish hajmi va resurslardan foydalanish samaradorligi boshqa tarmoqlarga nisbatan yuqori ekanligi aniqlangan. Sanoat tarmog‘ida esa ishlab chiqarish resurslarining taqsimlanishi notekis bo‘lib, ba’zi tarmoqlarda mavjud imkoniyatlar to‘liq ishga solinmaganligi kuzatildi. Shuningdek, viloyatdagi aholi bandligi va ishchi kuchining samaradorligi qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida yuqori bo‘lsa, sanoat va xizmat ko‘rsatish tarmoqlarida nisbatan past darajada ekanligi aniqlangan. Tadqiqot davomida korrelyatsion tahlil yordamida turli omillar o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganildi va natijalar shuni ko‘rsatdiki, investitsiyalar hajmi va ishlab chiqarish hajmi o‘rtasida kuchli ijobiy bog‘liqlik mavjud, bu esa resurslardan samarali foydalanish strategiyasini ishlab chiqishda asosiy omil sifatida e’tiborga olinishi kerak. Quyidagi jadvalda Surxondaryo viloyatining asosiy tarmoqlar bo‘yicha ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari va resurslardan foydalanish darajasi ko‘rsatilgan.

Xulosa. Ushbu tadqiqot Surxondaryo viloyatining iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanishning statistik asoslarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, viloyatning turli tarmoqlaridagi ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari, resurslardan foydalanish samaradorligi, aholi bandligi va investitsion imkoniyatlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish tarmoqlari viloyat iqtisodiyotida asosiy o‘rin tutadi, ularning

resurslardan foydalanish samaradorligi yuqori va bandlik darajasi sezilarli, bu esa hudud iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Sanoat va transport sohalarida esa mavjud resurslar va ishlab chiqarish imkoniyatlari to‘liq ishga solinmaganligi, shuningdek, resurslarning notekis taqsimlanishi kuzatilgan, bu esa viloyat iqtisodiyotini yanada diversifikatsiya qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun investitsiyalarni jalb qilish va strategik boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Statistik tahlil va korrelyatsion natijalar asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar viloyatning iqtisodiy salohiyatidan maksimal darajada foydalanish, resurslarni optimal boshqarish va mintaqaviy rivojlanish strategiyasini shakllantirish imkonini beradi. Shu tariqa, Surxondaryo viloyatining iqtisodiy salohiyatini baholash va undan samarali foydalanish bo‘yicha amalga oshirilgan tadqiqot natijalari hududiy iqtisodiy rivojlanish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishda asosiy ilmiy va amaliy baza vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Abdullayev, T., & Rasulov, S. Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish va resurslarni boshqarish. Tashkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021.
2. Karimov, R. S. Hududiy iqtisodiy salohiyatni baholash metodologiyasi. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Surxondaryo viloyatining iqtisodiy ko‘rsatkichlari bo‘yicha yillik hisobotlar, 2018–2024. Tashkent, 2024.
4. Todaro, M. P., & Smith, S. C. Economic Development. 13th Edition. Pearson, 2020.
5. World Bank. Uzbekistan Economic Update. World Bank, 2023.